

2. Оніщик Ю.В. Правові засади діяльності адвоката в адміністративному судочинстві. Human rights and public governance in modern conditions: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Р. 629-638.

3. Правове регулювання процедур вирішення митних спорів в Україні: монографія / Ю. В. Оніщик, К. Е. Абдукадірова; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю.В. Оніщика. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 186 с.

4. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 26.04.2025).

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 26.04.2025).

6. Юхтенко Л.Р. Адміністративно-правові засади вирішення спорів, що випливають з публічно-правових відносин, у досудовому порядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 221 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-90>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕДІАЦІЇ В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Паламарчук Ангеліна Іванівна

асистент кафедри публічного права,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

У сучасних умовах демократизації правовідносин, розвитку правової держави та підвищення ролі особистості в суспільстві особливого значення набуває ефективне, справедливе та доступне врегулювання конфліктів. Традиційні судові механізми вирішення спорів, попри свою визначальну роль у системі захисту прав, часто виявляються перевантаженими, затратними за часом і ресурсами, а в окремих випадках – не здатними забезпечити збереження соціальних і правових відносин між сторонами спору. Це зумовлює активізацію пошуку альтернативних форм врегулювання правових конфліктів, серед яких медіація посідає особливе місце.

Медіація як один із видів альтернативного вирішення спорів, що характеризується добровільністю, конфіденційністю, нейтральністю

посередника (медіатора) та орієнтацією на досягнення взаємоприйняттого рішення, яке задовольняє обидві сторони. Цей інститут отримав широке визнання в міжнародній практиці, ставши ефективним інструментом не лише у приватно-правових, а й у публічно-правових конфліктах. Водночас в Україні процес інституціоналізації медіації, її правове регулювання та практичне впровадження залишаються на стадії становлення, що актуалізує потребу в поглибленому теоретико-правовому аналізі.

Актуальність обраної теми зумовлена як потребою адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів у сфері альтернативного врегулювання спорів, так і практичною необхідністю забезпечення громадянам доступу до ефективних механізмів захисту прав в умовах воєнного стану та подальшого постконфліктного відновлення. Водночас відсутність єдиної концептуальної моделі правового регулювання медіації, недосконалість процедурних норм та низький рівень правової культури у сфері альтернативного вирішення спорів обумовлюють низку теоретичних і прикладних проблем.

Метою даної тези є аналіз теоретико-правових засад медіації як складової системи альтернативного врегулювання спорів в Україні, з'ясування її місця серед інших ADR-процедур, визначення основних принципів, функцій та перспектив подальшого розвитку цього інституту в контексті вітчизняного і міжнародного досвіду.

У науковій літературі медіація розглядається як особливий спосіб врегулювання конфліктів, що передбачає залучення третьої нейтральної особи (медіатора) з метою допомоги сторонам у досягненні спільного рішення. З теоретико-правової точки зору медіацію доцільно кваліфікувати як добровільну, конфіденційну та неформалізовану процедуру врегулювання спорів за участю незалежного посередника, що не наділений владними повноваженнями. На думку вітчизняних і зарубіжних науковців (І. І. Кучерявенка, Н. В. Дрьоміної, О. О. Гречаніної, Н. Genn, L. Riskin), медіація є не лише юридичною процедурою, а й соціальним феноменом, що виступає засобом деескалації конфлікту, відновлення комунікації між сторонами, збереження правових відносин та запобігання майбутнім суперечкам. Вона базується на принципах автономії волі, добровільності участі, рівності сторін, нейтральності медіатора та конфіденційності.

Водночас у національній доктрині спостерігається відсутність єдності щодо правової природи медіації. Деякі автори ототожнюють її з процедурою переговорів за участю третьої сторони, інші – кваліфікують як форму альтернативного вирішення спорів, окрему від арбітражу чи третейського розгляду. Переважна більшість науковців вважає медіацію самостійним правовим інститутом, що має власну методологію,

принципи та процедуру. У системі альтернативного вирішення спорів (ADR) медіація займає особливе місце, оскільки:

1. забезпечує максимальну автономію сторін;
2. передбачає участь посередника без владних повноважень;
3. дозволяє сторони самостійно сформулювати умови врегулювання конфлікту;
4. є добровільною і конфіденційною.

На відміну від арбітражу чи третейського розгляду, медіатор не приймає рішення по суті спору, а лише сприяє його вирішенню. Це визначає принципово інший характер процедури – з акцентом на комунікацію, відновлення діалогу та досягнення компромісу.

Варто відзначити, що за міжнародними стандартами (зокрема відповідно до Директиви 2008/52/ЄС та Модельного закону ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію і міжнародні угоди в результаті медіації) медіація визнається ключовим ADR-інструментом поряд з арбітражем, переговорами та експертним вирішенням спорів [1].

В Україні правові основи медіації почали формуватися із прийняттям Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року. Відповідно до статті 1 Закону, медіація – це позасудова, добровільна, конфіденційна процедура врегулювання конфлікту (спору) за участю медіатора, який сприяє сторонам у пошуку взаємоприйнятної рішення [2]. Закон також закріплює:

1. принципи медіації (добровільність, конфіденційність, незалежність і нейтральність медіатора, рівність прав сторін);
2. основні стадії процедури (підготовка, укладення угоди про проведення медіації, її проведення, укладення угоди за результатами);
3. правовий статус медіатора (особа, яка пройшла відповідну підготовку та включена до реєстру медіаторів).

Незважаючи на прийняття спеціального закону, низка питань залишається неврегульованою. Зокрема, відсутні чіткі механізми виконання медіаційної угоди у випадку недобровільного виконання стороною взятих на себе зобов'язань. Законодавство не містить також спеціальних процедур щодо медіації у кримінальному процесі, що є поширеною міжнародною практикою.

Отже, медіація є важливим елементом системи альтернативного врегулювання спорів, який поєднує у собі юридичні, соціальні та психологічні аспекти врегулювання конфліктів. Вона сприяє зниженню навантаження на судову систему, підвищенню доступності правосуддя та формуванню правової культури конструктивного вирішення спорів. Аналіз засад медіації засвідчив, що цей інститут ґрунтується на низці ключових принципів: добровільності, конфіденційності, нейтральності медіатора, рівності прав сторін та автономії їх волевиявлення. Водночас медіація має самостійну правову природу, яка відрізняє її від інших

видів альтернативного вирішення спорів, таких як арбітраж чи переговори. В Україні правове регулювання медіації залишається на етапі становлення. Прийняття Закону України «Про медіацію» стало важливим кроком на шляху інституціоналізації цього інституту, однак низка питань продовжує потребувати законодавчого та процедурного врегулювання. Актуальним є удосконалення механізмів виконання медіаційних угод, розширення сфер застосування медіації, забезпечення професійного регулювання діяльності медіаторів, а також розвиток онлайн-медіації. Перспективним напрямом є імплементація найкращих європейських практик у національну правову систему, розроблення підзаконних актів для врегулювання спеціальних процедур медіації та активізація державної політики популяризації медіації серед населення. Запровадження таких заходів сприятиме підвищенню ефективності правової системи України та адаптації її до європейських стандартів у сфері врегулювання конфліктів. Впровадження медіації як інституту альтернативного врегулювання спорів має надзвичайну актуальність, а подальше удосконалення правових засад її функціонування є запорукою формування в Україні справедливої, доступної та ефективної системи вирішення конфліктів.

Література:

1. Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року З певних аспектів медіації у цивільних та комерційних справах URL:[https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/f8c093ad5cb7148bc2257d8d002488a0/\\$FILE/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%20%D0%84%D0%A1%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/f8c093ad5cb7148bc2257d8d002488a0/$FILE/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%20%D0%84%D0%A1%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf)
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення 10.04.2024).